

Romerske guder og myter

Indledning

Den følgende tekst er historiske noter og oplysninger om guder og riter i perioden fra den sene republik til den tidlige kejsertid.

Den romerske gudetro var en blandingsreligion mellem græsk og romersk religion, og ligheden mellem de to religioners urformer var en stor mængde "erhvervs-guder" og en stor mængde lokale guder. Men der var også store forskelle. De romerske guder var langt mere specialiserede end de græske. Romerne havde flere specialguder, der kun styrede et mindre område af livet, fx er der romerske guder for hver funktion og proces i landbruget: såsæden, såningen, grokraften, høsten osv. De romerske guder var mindre personificerede end de græske. Græske guder fik børn og havde ægteskabsproblemer, mens de romerske ikke havde et menneskelignende liv. Den ældste romerske gudeskulptur havde ingen mytologi og ingen gudeskulpturer, og mytologien blev aldrig indført i romerriget, mens billederne, gudestatuerne, kom til efter den græske påvirkning. Endelig havde romerske guder intet med verdens skabelse at gøre, og romersk religion var "nøgt og forstandsmæssig uden fantasi eller poesi".

[Drachmann p. 119 (detaljer efterflg. er ofte fra denne kilde)]

Romerne kunne ikke forestille sig en verden uden guderne. Guderne var meget reelle for borgerne, og de gjorde sjældent ting uden at sørge for gudernes velvilje ved at ofre til dem. Deres religiøsitet rummede mange guder, og de havde menneskelige træk som misundelse og vrede, hvorfor borgerne måtte forsøge at tolke, hvilke bønner og offergaver, der hos guderne ville fremme deres sag bedst muligt.

Gudernes billeder eller statuer var derfor ikke kun i templerne, men kunne også i mindre udgaver opstilles i hjemmene og andre steder, hvor tilbedelse og ofringer kunne finde sted. Levn i tilknytning til gudetroen er i Pompeii og Herculaneum ofte forekommende.

Tro i vores forstand var ikke nødvendig. Det var tilstrækkeligt, at man overholdt sædvaner og ritualer. Derfor var de kristnes afvisning af ofringer og tilbedelse af andre guder end deres egen ene en betydelig krænkelse af hele samfundets opbygning, fordi de kristne derved påkaldte sig gudernes vrede, og vreden ville kunne ramme alle borgere. Derfor skulle de kristne tilbede de romerske guder. Det var af mindre betydning om de samtidig tilbad deres egen - en gud fra eller til betød intet. Var deres gud stærk, var det netop fornuftigt at give den ofre og bønner også, men svigt af de gamle guder og de døde forfædre og kejsere med gudestatus, det gik ikke.

Ritualer

Ofringer

Romerne havde ofret mennesker, men det lå mange år tilbage i forhold til tidlig kejsertid. Romerne så derfor med foragt på de overvundne folkeslag eller grænselandets stammer, der anvendte menneskeofringer til deres guder.

En ofring bestod ofte af levnedsmidler, okser, svin, får, høns, vin, brød eller korn. Dyrene blev slået og en del af kødet brændt til guden. Det var især indvoldene og organerne, og der blev udtaget varsler fra deres tilstand inden offerbrændingen. Var der fejl ved offeret, var det et dårligt tegn, og offeret måtte gå om med et andet dyr.

De bedre kødstykker kunne godt anvendes til menneskeføde, uden der var tale om et fællesmåltid som hos de senere kristne. Vin blev hældt ud over guder og andre, brød blev lagt frem og formodentligt fortæret af dyr eller mennesker. Efter kilderne at dømme blev der ved de forskellige guders festdage, "helligdage", ofret et overordentligt stort antal dyr. Fattige mennesker, der ikke kunne betale for større kvæg, kunne komme med en høne etc. I en lille by som Pompeii menes det, at der på sådan en stor gudeofringsdag må have flydt med blod og lugtet af brændt kød, og at det har været en af de få årlige dage, hvor fattige mennesker fik tilbudt kødspise.

Vanhelligede man ofringer ved fx at stjæle dem var det en alvorlig forbrydelse, der fremkaldte streng straf.

Husherren forestod ofringen, men kunne fx lade en slave føre et offerdyr rundt en mark eller et hus eller en afgrøde før selve slagtingen, som også var et arbejde for de lavere rangordener, mens husherren, aristokraten, selv tog sig af bøunnerne og dirigeringen af ofringen. [Borberg]

Begravelser

Når familiemedlemmer var blevet begravet, og ligtalerne holdt, blev der gerne opsat et billede eller en statuette af den afdøde i hjemmet. Billedet eller figuren kunne de resterende familiemedlemmer så ære og tilbed og bringe små ofringer i respekt for den afdøde. Hovedparten af menneskene var sikre på, at menneskeånden usynlig ville genfødes eller på anden vis kunne observere jordelivet. Der var dog trosretninger, hvor denne opfattelse blev betvivlet. [Krustrup p.108]

Templer

Det græske tempel stod på jorden. Det havde en lav plint med gerne tre trin op til gulvniveauet. Romerske templer blev bygget på en høj sokkel med en trappeopstigning til gulvhøjde. Det græske tempel kunne betragtes fra alle sider og havde en slags ligeværdig facade på alle fire sider. Det romerske tempel havde en klar frontfacade på en af de korte leder, og en klar bagside på den modsatte. Søjlerne nåede ikke hele vejen rundt, og tempelboligen var trukket tilbage mod bagvæggen.

Templer var hellige og måtte ikke krænkes. Var det nødvendigt at genopføre et tempel efter jordskælv eller brand, måtte fundamentet bevares. Dette genbrug kunne give misforhold mellem bygningsplanen og dens proportioner. [Krustrup, p.106]

Visse træk gør nogle templer let genkendelige. Fx er templer med tre døre på facaden ledende ind til den tredelte cella for de tre guder: Jupiter, Juno og Minerva, der gerne optræder sammen og også kaldes for Den Capitolinske Trehed. Templer for disse tre meget romerske guder findes altid i colonia-byerne.

Pompeii's Jupitertempel ser ikke ud til at være blevet restaureret efter jordskælvet i 62, og man mener, det skyldes en overflytning af ritualerne til et andet af byens templer. [Skydsg. 1979, p.152]

Romerske guder

Hovedguderne i den romerske statsreligion var de tre guder, som man tilbad på Roms Kapitolium: Jupiter, Juno og Minerva. De tre guder havde her fælles tempel med tre cellae. De tre guder fik altid et tempel i en romersk koloni og provinscenter, og ved de tre guder blev magistraternes ofringer udført ved tiltrædelse og feltherrer aflagde soldatereden ved de tre guders hjem og triumfen ved sejrrig hjemkomst blev foretaget i front af templet.

Meget sent i Romerrigets storhedstid blev østlige religioner efter massiv modstand fra myndighederne accepteret i Rom. Det var de to mysteriereligioner Isisdyrkelsen, der med ritualer og menighedsdannelse, kønslig afholdenhed og sakramenter kan minde om den senere kristendom, og Mithrasdyrkelsen, der især blev stærk i legionerne og havde tilsvarende indhold som Isis.

Jupiter

Den latinske Jupiter, sjældent og gammeldags stavet Juppiter, er den græske Zeus, og på engelsk *Jove* efter navneformen Jovis. Han er gud for en del himmelfænomener som lyn og torden, stormvejr og himlen, men også som den største gud *Deo Optimus Maximus* hersker med uindskrænket magt. Forkortelsen D.O.M. ses i forbindelse med tekster om guden. Jupiter havde mange tilnavne alt efter, hvilken egenskab man søgte hos ham. *Jupiter Feretrius*, der var krigsherrens beskytter. *Jupiter Stator*, der indgav soldaten mod til at holde ud og aldrig vige. *Jupiter Tonans*, der var tordenes, uvejrets gud, og dermed også kunne anmodes om at skåne de bedende for uvejrsskader. Med tilnavnet *Fidius* (af fides tillid) var han de sværgendes gud, så eden blev mere holdbar.

Jupiter er forbundet med og fejres på kalenderens Idus, der i månekalenderen forbindes med fuldmåne, før den aftager. Fejringen på gudens festdag sker med et hvidt får, der føres til hans tempel og ofres på alteret foran bygningen. Af hans regaler nævnes sceptret, og hans præster, kaldet *flamen Dialis*, var de fornemste og gik først i processioner og stod øverst på æreslister.

Jupiter deler ofte tempel med Juno og Minerva. Templets cella er tredelt, og Jupiter præsiderer i midterrummet, mens Juno har bolig til venstre og Minerva til højre set mod tempelfacaden. De tre guder kaldes også for **Triaden**.

Ingen politisk handling kunne finde sted uden varslerne, *auspicium*, fra ham var tydet, og var handlingen fuldent med succes, så skulle guden takkes med ofring. Denne ofring var også nødvendig ved triumftog. En sejrrig feltherre ofrede den slagne anførers uniform og våben til Jupiter, når han selv havde fældet ham. Tydningen af varslerne tages fx fra formen på offerdyrs indvolde blev gjort af *augures*, der var en slags varselstolke.

Juno

Juno bor i cellaen til venstre for Jupiter i templet i Rom, og hun kaldes også for *Regina*, fordi hun var byguginde for Rom. Juno svarer til den græske Hera, og hun er gudinde for månelysen, og nymånedagen i den gammelromerske kalender var kalendae, og denne dag er derfor tilknyttet Juno.

Junos vigtigste opgave var at være skytsgudinde for kvinder i alle sager, der har med kønnet at gøre: svangerskab, fødsler etc. I den funktion kaldes hun for Juno Lucina eller bare for *Lucina*. Når kvinder bad til Juno, måtte de ikke have armbringe og bælt på, og intet klæde måtte have knuder eller knob på bændler og lidser.

Juno havde andre templer end det delte på Capitolium i Rom, hvor hun havde tilnavnet *Moneta* efter verbet monere at advare og rådgive. Sagnet spiller på hendes hellige gæs, der ved et fjendeanfald skræppede op og advarede folket. Ordet *moneta* er det, vi senere får i moneter og på engelsk i *money*, og det er fordi den romerske møntfabrikation blev etableret inden for byens citadel, der lå tæt ved Junotemplets område. Moneta-ordet smittede efterfølgende af på pengebegrebene.

Minerva

Minerva sidestilles med den græske Athene Polias. Hun kendtes ikke i Rom, før hun dukkede op sammen med den øvrige Triade. Minerva er gudinde og beskytter for kreative og intellektuelle skaberkræfter i mennesket. Hendes navn har sproglig tilknytning til *mens*, forstanden, og til *memini*, erindringen. Foruden kunsten og håndværkerne beskytter hun også læger og lærere.

Den anden treenighed

Foruden treenigheden med Jupiter, Juno og Minerva eksisterede der en anden treenighed af Jupiter, Mars og Quirinus med et præsteskab kaldet *fetialerne*. Mars var krigsguden, mens Quirinus' rolle er noget diffus med relationer til den romerske borger. Denne treenighed tabte hurtigt betydning og var bortset fra Mars som krigsgud forældet i kejsertiden.

Vesta - Vestalinder - Janus - Indgang og Udgang

Næst efter de tre hovedguder stod de to guder Vesta og Janus, der altid blev indflettet i samlede bønner og påkaldelser: Janus i indledning og Vesta som afslutning.

Janus var gud for indgang og udgang. Hans tempel på Roms Forum var et prothus, hvis dør var lukket, når der var fred i riget, og døren stod åben, når der var krig i riget. Sjældent var døren lukket. Det skete et par gange under Octavianus' principat. Janus' betydning aftog bortset fra "dørritualet", men han havde tidligt stor betydning, hvis man skal dømme efter gudebilledets brug på de ældste mønter. Janus' præst var *Rex sacrorum*.

Vesta var gudinde for ilden, hjemmets ildsted, og hendes fulde navn var *Vestas publica populi Romani*. Hun var også forbundet med frugtbarhed, og kvinder i den fødedygtige alder måtte ikke i de perioder, hvor de kunne blive besvangret have forbindelse med eller røre ilden, gnisterne og flammerne. Vestalinderne skulle derfor i deres tempel holde ilden vedlige hele døgnet og hele året, for den hellige ild var tegnet på Roms velfærd, og gik den ud, ville frygtelig undergang ramme riget.

Præstinderne skulle gennemføre ritualer med korn malet til mel, blandet med salt og tilberedt. Det var det hellige medium, der blev brugt ved ofringer til Vesta og andre guder. De skulle opbevare kar og pander, der skulle renses, og de skulle holde et lager af ingredienser til ofringsritualerne i deres lagre. En gang om året festede man med vestalinderne, og deres tempel blev rensat. Festen holdtes mellem 7. og 15. juni. Vestalinderne nød stor respekt. De skulle være kyske, og de var præstinder fra pubertetens begyndelse til menstruationen ophørte. Lod de ilden gå ud, blev de pisket, var de usædelige blev de levende begravet. Det sidste tilfælde af denne dom var i år 89, og kulten blev endelig lukket i år 394, hvilket altså også var længe efter kristendommen var indført i riget. [9457 p. 567, Hjortsø p.109f]

De personlige eller privatreligiøse guder

Der skelnes i hjemmets private gudeverden mellem tre: penater, larer og genius.

Penaterne

Penaterne var guder, der passede på forrådsammeret, *penus*, men de havde ikke individuelle karaktertræk, hvorfor familiefaderen kunne anvende en hvilken som helst gud, som han følte bedst tog vare på hans forråd. Som mulige penater indgik derfor også larerne og familieoverhovedets genius, hvortil så andre - normalt mindre betydende - guder kunne tilføjes.

Larerne

Der er forskellige oprindelsehistorier til Larerne. I en version er de guder eller ånder for forbindelsen med afdøde familiemedlemmer. De færdes i huset og holder til langs gulvet, så tabt mad fx må ikke smides bort, da det symbolsk ved at ramme gulvet er givet til Larerne. Det skal derfor ofres på deres alter, mens en direkte ofring kan være ved at placere nogle fine dele af måltidet på ildstedet og brænde dem til gudens humor. Da Larerne også er medvirkende ved dødsfald, så var det skik at ophænge en dukke for hvert familiemedlem, så Larerne ville tage dukkens liv i stedet for den virkelige persons liv.

I den anden oprindelsesversion forbindes Larerne med de afdødes sjæle på gravpladsen, og Larerne skal der sammen med de døde æres. Ofringer i hjemmet på alteret skal dog også finde sted.

En anden almindelig antagelse er, at Larerne var guder for et grundstykke, og hvert grundstykke havde sin Lar. Det ses bl.a. fra fælles nabokapeller ved grundstykkeernes korsveje, hvor der blev afholdt årlige fester kaldet *compitalia* (korsvej = *compitum*). [Drachmann p.126]

Fra deres oprindelse udviklede Larerne sig til også at beherske korsveje og andre skæringer, hvor menneskers vej krydses. Ved korsveje opstilledes et kapel kaldet *sacellum*. Der findes en særlig *Lares viales* for trafikanter også omfattende søfarende. Kejser Augustus forbandt sin *genius* med Larerne og forlangte at blive opstillet ved husalteret sammen med familieguden.

Betydningen af Larerne og deres rolle i hjemmet blev så dominerende, at man kunne bruge ordet Lar som synonym for sit hjem. Gudebilleder blev ophængt i træer for at afværge forskellige ting, eller for at holde afdødes genfærd borte. [9457 p.314, Hjortsø p.154f]

Genius

Genius var navnet for husherrens skytsgud og hørte til penaterne. Der kan skelnes mellem to typer. Den personlige skytsånd, der kom til live sammen med mandens fødsel og døde med ham igen. Denne type er tit repræsenteret billedligt med en drengeskikkelse lig en slags Amor med vinger og kun en slags stola, *chlamys*, om skuldrene. Den anden type, der er Genius for et sted, *Genius loci*, der kunne være en mark, en bygning, en bro osv. Det er tit på billeder en mandsperson med togaens flig trukket op over hovedet (i bedeposition) og med en offerskål i hånden. Ældre billeder havde som symboltegn på en Genius ofte en slange. Hvis der er to slanger: en med en kam for husherren og en uden, der så er husfruens Genius, retteligere Juno.

Et alter med en slange på hver side er også ofte brugt og tydet som en slags advarsel mod at forbryde sig mod stedets ånd: "Undlad at grise her!"

[Rich p.316]

Oprindeligt var genius forbundet med avlekraften og indår i navnet på bl.a. ægtesengen: *lectus genialis*.

Præsterne

Præstegruppens medlemmer kunne være valgte, udpegede eller arvede, og de havde generelt en større tilknytning til bestemte fester eller ritualer end de havde til en enkelt gud. Hovedparten af præsterne kunne lede tilbedelse af flere forskellige guder. I Rom var præsterne - bortset fra Vestalinderne - altid mænd. Præsterne dannede kollegier, og de fornemste, *flamines*, er af ældre oprindelse og gør en undtagelse, idet de er tættere knyttet til en bestemt gud.

Flamines er medlemmer af pontifices-kollegiet. Der var tre overordnede flamines og tolv underordnede flamines, og hver af disse femten personer havde tilknytning til en bestemt gud, men de kunne alle deltage i tilbedelse af de andres tildelte guder. De tre overordnede var *flamen Dialis* for Jupiter, *flamen Martialis* for guden Mars, og *flamen Quirinus* for guden Quirinus. Disse tre overordnede var altid udpeget blandt patricierne af pontifexkollegiets medlemmer. Flamen Dialis og hans hustru, *Flaminica*, skulle i hele deres levetid overholde visse religiøse regler udsprunget af deres særlige hellighed i omgangen med guderne. Under borgerkrigene og uroen op til kejsertiden var reglerne noget forskelligt overholdt, men fra kejserkulten begyndte, blev overholdelsen igen mere striks, da kejserne nu hængte sig på institutionen omkring præsterne og var interesseret i, at de havde en høj prestige.

Kilder

- Krustrup, Mogens, 1958: "Antikken, Rom", in: *Europas Kunst, Gad*, [Krustrup] [8867]
- Cary, M. et al. (ed.), 1949/1964: *The Oxford Classical Dictionary*, OUP, [OCD]
- Deiss, Joseph Jay, 1985: *Herculaneum - Italy's Buried Treasure*, Harper & Row, NY, [Deiss]
- Drachmann, A.B., 1924: *Romersk Forvaltning*, Gyldendal, [Drachmann], [10657]
- Engberg, Jakob, 2011: "Romerne og de fremmedes religiøsitet", in *Antikkens Verden*, Aarhus Univ. Forlag, [Engberg] [10734]
- Haastrup, Lars, 1977: "Pompeii - lokalsamfundet", in *Louisiana Revy 1. september 1977*, pp. 16-17, [Haastrup]
- Hjortsø, Leo, 1990: *Romerske guder og helte*, Politiken, [Hjortsø] [6665]
- Mygind, Holger, 1923: *Pompeji*, Gyldendal [10658] [Mygind]
- Price, Simon & Kearns, Emily (eds.), 2003: *Classical Myth and Religion*, OUP, [9457]
- Rich, Anthony, 1884: *A Dictionary of Roman and Greek Antiquities*, Longmans, London, [Rich], [9629]
- Skydsgaard, Jens Erik, 1977: "Pompeii - en by i Campanien", in *Louisiana Revy 1. september 1977*, pp. 4-6, [Skydsg. 1977a]
- Skydsgaard, Jens Erik, 1977: "Pompeii: hverdag og fest", in *Louisiana Revy 1. september 1977*, pp. 18-23, [Skydsg. 1977b]
- Thiedecke, Arendse og Johnny, 1993: *Ansigt til ansigt med romerne*, Pantheon, [Thiedecke]